

Katarina Prpić (ur.)

Elite znanja u društvu (ne)znanja

Zagreb, Institut za društvena istraživanja, 2005., 330 str.

Izlazak knjige *Elite znanja u društvu (ne)znanja* urednice Katarine Prpić konvergira s proliferacijom rasprava o znanosti i znanstvenicima, posebice u svjetlu ponovnog sagledavanja ostvarivosti ciljeva Lisabonske strategije. Petero autora na temelju pet empirijskih istraživanja, u knjizi je ponudilo konzistentna kritička objašnjenja triju aspekta znanosti kojima se nastoji situirati rasprava o *društvu znanja*, tj. znanstveno-tehnološkom razvoju: proizvodnja znanja, proizvođači znanja, te odnos javnosti i znanosti. Urednica Katarina Prpić u *Predgovoru* ističe da sintagma *društvo znanja* i s njom povezan tematski sklop *ekonomija znanja* postaju sve rasprostranjeniji i popularniji ne samo među društvenim i ekonomskim analitičarima, već su prodrli u političku, a sve su prisutniji i u široj javnosti. No, u sukobu s konceptualnim okvirima *društva znanja* stoji polumodernizam koji, po urednici, dobro označava stanje hrvatskoga socijalnog kapitala kao vrijednosnog sustava. Međutim, moramo uzeti u obzir da usporedna analiza rezultata WSV (World Value Survey, ili svjetskog istraživanja vrednota) pokazuje da su tehnologija, znanost i rad bili čak pozitivnije vrednovani u tranzicijskim zemljama, među kojima je Hrvatska visokopozicionirana, nego u nekim zemljama EU. Slijedom toga, prihvaćanje modernih vrednota u tranzicijskim zemljama, posebice u Hrvatskoj, ocjenjuje se kao solidna osnova društva znanja.

S namjerom situiranja promjena elita znanja u hrvatskom društvenom okviru, tj. njihova potencijala u oblikovanju budućnosti te njihove recepcije u hrvatskoj javnosti, prvi dio knjige tematizira proizvodnju znanja na dva načina – kao proizvodnju znanstvenih spoznaja i (tehnoloških) inovacija. Autorice Katarina Prpić i Marija Brajdić Vuković u poglavlju *Znanstvena proizvodnja i produktivnost* dolaze do nalaza da transformaciju istraživačkih sustava postsocijalističkih tranzicijskih zemalja otežava nedostatak odgovarajućih institucija i instrumenata, prije svega razvijenih tržišnih ekonomija i nezavisnih znanstvenih zajednica, a kulturalne varijable (religija) i strukturalne varijable (značajke znanstvenog sustava) također utječu i na broj istraživački aktivnih znanstvenika i na broj visokokvalitetnih radova *per capita*. Također, izgledi i stvarne mogućnosti istraživača da proizvede značajan znanstveni doprinos, ovise (i) o njegovu mjestu u profesionalnoj hijerarhiji koja određuje i njegovu istraživačku ulogu na projektu.

Razmatrajući promjene u tipu istraživanja u dvama vremenskim razdobljima, autorice drže da se one u prvi mah čine kompatibilnima s postavkama modela o novom načinu proizvodnje znanja, pokazujući smanjenje zastupljenosti temeljnoga znanstvenog rada naspram rasta udjela primijenjenih istraživanja. No zabrinjavajuće je ukupno smanjenje istraživačkih aktivnosti hrvatskih znanstvenika, čiji je

pokazatelj i manji broj projekata na kojima ispitanici rade, a valja primijetiti da ekspanzija primijenjenoga istraživačkog rada nije praćena komercijalizacijom (akademsko) znanosti. Ipak slijedom rezultata istraživanja i novijih tendencija u hrvatskoj znanosti, autorice smatraju da je razložno očekivati pojačano uključivanje domaćih istraživača u međunarodne, posebice europske projekte, u pripremnom razdoblju za ulazak u Europsku uniju, što bi se moglo odraziti i na domaću znanstvenu produktivnost. Rezultati ispitivanja znanstvene produktivnosti naveli su autorice na zaključak da se, za razliku od cjelokupne istraživačke populacije, znanstvena produktivnost njezina pomlatka zamjetno povećala već pri usporedbama anketa iz 1990. i 1998. godine. Mladi su se brže prilagodili novim mjerilima znanstvenog napredovanja, ugrađujući otpočetak u svoje karijere zahtjeve za većom, na svjetskoj razini prisutnom produktivnošću. Govoreći o svjetskim tendencijama, u skladu s njima je i porast koautorske produkcije i inozemnih publikacija, naši znanstvenici i dalje zaostaju u prezentaciji rezultata međunarodnoj znanstvenoj javnosti. Autorice poglavlje zaključuju konstatacijom da postoji razmjerno visok stupanj suglasja u društvu oko temeljnoga cilja znanstvene politike, no taj cilj usprkos važnim strukturalnim poboljšanjima i pomacima znanstvene produkcije – nije ostvariv bez mijena u načinu proizvodnje znanja, istraživačkom sustavu i cjelokupnom nacionalnom inovacijskom sustavu.

Branimir Krištofić, poglavljem *Inovacija u "društvu znanja"*, podsjeća na Bellovu tvrdnju da u postindustrijskom društvu više ne vrijedi radna teorija vrijednosti – postindustrijsko društvo počiva na teoriji vrijednosti znanja (*knowledge theory of value*). Gotovo nezaobilaznu sastavnicu postindustrijskog društva čini odnos znanosti i tehnologije, a znanje putem povezivanja znanosti i tehnologije postaje najvažniji strateški resurs rasta i razvoja. Prema indikatorima stupnja inovativnosti hrvatskih poduzeća, Hrvatska stoji nešto lošije ili nešto bolje od zemalja Istočne Europe, a zajedno s njima je ispod prosjeka Europske unije. No, kao što autor iznosi, ako je suditi po rezultatima ovoga i malog broja drugih istraživanja, Hrvatska ima poduzeća koja mogu proizvesti relativno velik broj novih proizvoda i/ili usluga. To podupire drugu postavku Nacionalnog vijeća za konkurentnost da se inovacijska politika Hrvatske "treba zasnivati na shvaćanju da su poduzeća glavni izvor ponude i unapređenja nove tehnologije". Relativno optimističan zaključak o mogućnostima Hrvatske u proizvodnji i plasiranju proizvoda/usluga potire socijalna situacija društva. Naime, tek se na tržištu realizira veza između znanja, inovacija, rada i ekonomskog rasta. No u Hrvatskoj u situaciji kada se troškovi zdravstva, školstva i drugih davanja sve više prebacuju na stanovništvo, pitanje je koliko "tržišta" to stanovništvo može podnijeti. I, kao što autor zaključuje, Hrvatska nema niti sredstva niti regulaciju tržišta rada potrebnu za razvijanje socijaldemokratskog modela. U takvoj nam situaciji ostaje balansiranje između sustava socijalne sigurnosti iz razdoblja prije tranzicije i tržišta koje još nije regulirano jasnim pravilima.

Drugi dio knjige bavi se proizvođačima ili "tvorcima znanja", preciznije istraživačkim kadrom kao ključnim nositeljima znanstvene proizvodnje. Autorice Branika Golub i Adrijana Šuljok, prilogom *Socijalni profil znanstvenika i njegove mije-*

ne, nalaze da se u Hrvatskoj osipanje znanstveniškog potencijala i postojećih istraživačkih jezgara na toj osnovi događalo u manjem obimu nego u drugim tranzicijskim zemljama, zahvaljujući prije svega nižoj startnoj poziciji pri ulasku Hrvatske u tranzicijski proces. Sociodemografska analiza tranzicijskih promjena pokazala je još uvijek (pre)staru strukturu znanstveniškog kadra te naznake sve veće feminizacije hrvatske znanosti. Vezano uz indikatore karijernih obrazaca, možemo reći da je danas više vrsnih studenata s predprofesionalnim istraživačkim iskustvom te već objavljenim radovima, koji direktno s fakulteta ulaze u svijet znanosti; manje je stručnjaka koji iz drugih djelatnosti, kao formirani i dokazani eksperti u svome području, prelaze u znanstvene institucije; sveobuhvatnije se i ranije postižu akademski stupnjevi i znanstvena zvanja. Stoga je za očekivati i veći broj lingvalno kompetentnih pojedinaca i više pojedinaca s inozemno stečenim obrazovanjem, što je direktna posljedica sve dostupnijih kanala u međunarodnoj znanstvenoj komunikaciji, ali i tendencije stvaranja razgranatih i gustih mreža socioprofesionalnih veza, otvorenijih i hrvatskim znanstvenicima.

Branka Golub, u poglavlju *Napuštanje znanstvenog poziva i/ili znanstvene karijere u Hrvatskoj*, propituje raspon *brain draina* i *brain wasta*, koje uzima kao gotovo idealan indikator poremećenih odnosa i vrijednosti u društvu, ukoliko njihova prisutnost i opseg nadrastaju prihvatljive okvire socijalne i profesionalne pokretljivosti. Autorica nalazi da su navedene pojave u hrvatskom društvu smanjene u odnosu na prvo promatrano razdoblje, a kao jedan od najvažnijih elemenata smanjenja spremnosti na odlazak hrvatskih znanstvenika proglašava obrat u globalnoj i svima dostupnoj komunikaciji koja se temeljila na posve novim tehnološkim gijama. Na temelju maksimalne dostupnosti informacija, različitih podataka i profesionalnih veza, pokrenuo se proces potiranja (pre)velikih razlika između znanstvenih centara i periferije, tako da je danas onaj dio znanstveniškog odljeva koji bi potencijalno mogao biti usmjeren prema inozemnim znanstvenim iskustvima i karijerama, na određeni način destimuliran. Razlozi mogućem odlasku hrvatskih znanstvenika u inozemstvo nisu pokazali značajnije razlike u istraživanjima 1990. i 2004. godine. No moramo reći da – na temelju rezultata – zaključujemo da je najveći broj mladih istraživača na odlazak u inozemstvo pokrenulo siromaštvo i nizak životni standard. U trenutnom uređenju sustava znanosti, bolji materijalni položaj obitelji mladih znanstvenika može se očekivati jedino temeljem njihove znanstvene promocije, što je još uvijek jedan od elemenata koji omogućuje perzistiranje odljeva mozgova.

Treći dio knjige prezentira novi podtemat u hrvatskim istraživanjima znanosti, a to je odnos znanosti i javnosti. Viđenjem znanosti u očima javnosti i znanstvenika poduhvatila se Katarina Prpić u istoimenom poglavlju, iznoseći da sumiranje rezultata prvog hrvatskog (usporednog) istraživanja javne i znanstveničke slike znanosti upućuje na to da gledišta hrvatske javnosti o znanosti nalikuju kaleidoskopu s različitim slikama društvenih i spoznajnih mogućnosti znanosti o suvremenosti. Autorica nalazi da hrvatski sociokulturni kontekst u kojemu prevladavaju tradicionalne vrednote, ali u kojemu se susreću i razne mješavine socijetalnih vrednota ili percepcija u raznim sferama hrvatskog društva, očito nije zapreka već pogodno

tlo za dvojni odnos javnosti prema znanosti. Odnos hrvatske javnosti prema znanosti mogao bi se nazvati pozitivnim ili proznanstvenim. Znanstvenička viđenja znanosti također su svojevrsna mješavina epistemološkog realizma i optimizma, sa skeptičnijim odnosom prema spoznajnim mogućnostima znanosti te pretenziji da ona pruži potpunu i istinitu sliku svijeta. I njihova gledišta spajaju znanstveno-tehnološki optimizam, s relativno izraženom nesklonošću promjenama u načinu života što ih nosi razvoj i primjena znanosti, kao i s donekle ambivalentnim odnosom prema društvenoj odgovornosti znanosti. Unatoč sličnostima, javna i znanstvenička slika znanosti značajno su, dapače čak bitno različite. Hrvatski znanstvenici manifestiraju suzdržaniji kognitivni optimizam od javnosti, što implicira i (samo)kritičniji odnos prema vlastitoj profesiji; oni pokazuju i bitno manji stupanj tradicionalizma u odnosu prema znanosti, a puno joj rjeđe pripisuju i političku neutralnost.

Zadnje poglavlje knjige, *Slika znanosti u dnevnom tisku: popularizacija ili marginalizacija?* autorica Marije Brajdić Vuković i Adrijane Šuljok, donosi podatke proizašle iz napisa o znanosti u *Jutarnjem listu* i *Večernjem listu*, temeljenih na analizi sadržaja učestalosti napisa o znanosti, napose znanstvenih vijesti i komentara znanstvenika. Dobiveni podaci ne svjedoče u prilog tome je li slika znanosti u dvama hrvatskim najčitanijim dnevnim listovima takva da možemo govoriti o popularizaciji znanosti, već možemo reći da je dobivena slika iznevjerila čak i najpesimističnija očekivanja. Analiza dopušta zaključak da su novinari znanstvenike rado koristili kao izvore stručnog autoriteta kada su u pitanju neznanstveni fenomeni, no da su se u slučaju znanosti nerado upućivali u potragu za informacijom, ili još rjeđe za pričom.

Vrijednost knjige *Elite znanja u društvu (ne)znanja* jest u činjenici da ne prikazuje samo različite klasične i suvremene teorije znanja, znanosti i tehnološkog razvoja, već i temeljem bogate baze podataka proizašle čak iz pet istraživanja, pruža uvide u status i moguće perspektive aktera znanstvenoga i tehnološkog razvoja Hrvatske. Značaj knjige leži i u činjenici da ona pruža komparativnu analizu situacije u Hrvatskoj i na razini Europe te tako pomaže boljem situiranju hrvatskoga znanstvenog i tehnološkog potencijala. Stoga ova knjiga predstavlja nužnu literaturu onima koji doista žele biti na tragu znanja te doprinijeti boljem pozicioniranju Hrvatske na karti *društva znanja*.

Dunja Potočnik

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska